

Доц. д-р Екатерина Дамянова
Богословски факултет
Софийски университет „Св. Климент Охридски“
София 1000, Пл. „Св. Неделя“ 19

email: damyanova@theo.uni-sofia.bg
Tel. +359 2 9890115/ 19

Регистрирана в РАС на НАЦИД по ЗРАСРБ

20.06.2025 гр., София

РЕЦЕНЗИЯ

от доц. д-р Екатерина Атанасова Дамянова
на дисертационния труд на Ангел Валентинов Василев

на тема:

„Родословието на Господ и Иисус Христос в Евангелието според Матей и неговата рецепция и влияние в църковното предание“

за присъждане на образователна и научна степен „доктор“ по професионално направление 2.4. Религия и теология
Научна специалност „Теология“ – Священо Писание на Новия Завет

Основанието ми за участие в Научното жури се базира на заповед на Ректора на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ № РД 38-191/07.04.2025 за определяне на състав на Научното жури в съгласие със Закона за развитие на академичния състав в Република България

1. Информация за дисертанта

От биографската справка става ясно, че Ангел Василев завършва висшето си образование в Богословския факултет на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ като бакалавър (2018 г.) и магистър (2019 г.). В периода 2021 – 2024 г. Василев е докторант в редовна форма на обучение в катедра „Библиестика“ на същия факултет по професионално направление 2.4. Религия и теология, Научна специалност „Теология“ – Священо Писание на Новия Завет, с научен ръководител - проф. дбн Емил Трайчев.

2. Обща характеристика на дисертационния труд

Предложеният дисертационен труд спира вниманието си върху човешкия произход на Господ Иисус Христос и по-конкретно върху темата за родословието Му в началото на Евангелието според Матей (Мат. 1:1-17). Въпросите, които това родословие повдига от първите векове на християнството до наши дни и необходимостта да се изяснят и съпоставят някои от възникналите по тази тема съвременни проблеми, определят **актуалността** на дисертационния труд.

В **методологично** отношение и подход на изследването дисертантът използва комплекс от методи – историко-граматичен, текстова критика, литературна критика, езиков анализ, критика на формите и жанровете, анализ на извори.

Дисертационният труд отговаря на изискванията за обем (306 стр.) и структурираност на текста. Включва: Предговор, Увод (стр. 5-25), четири глави (стр. 26-282), Заключение (стр. 283-297), използвана литература (стр. 297-306) и декларация за автентичност на текста. Научният апарат към текста се състои от 941 бележки под линия.

3. Оценка на получените научни и научно-приложни резултати

Уводът е правилно структуриран и включва актуалност на темата, цели и задачи на изследването, методология, структура, обект и предмет на изследването, състояние на проучвания върху темата.

Предмет на настоящото изследване е човешкият произход на Спасителя и Неговото родословие (стр. 8), а като Обект на дисертацията се посочва Евангелието според Матей, както и приемането и влиянието на текста на Христовото родословие в преданието на Църквата. В дисертационния труд се застъпва мнението, че „наглед обикновените списъци, освен информация за родова принадлежност, носят и важни по смисъл богословски послания“ (с. 30).

От историята на изследванията става ясно, че тематиката привлича внимание от ранно-християнската епоха до днес. Не са проследени обаче тенденциите и основните етапи на развитие и разликите в базовата нагласа към текста след XVII век насам спрямо Патристичния период. Тълкувателните съчинения на Отците на Църквата не са коректно описани – не са посочени издания на текстовете (освен техни съкращения – PG, PL, SC) и преводи на модерни езици. Повечето от светоотеческите места са прецитирани от труда на В. Чубрик и Т. Копятевич „*От Корня Йесеева: Родословиш Господа нашего Иисуса Христа*“ (2015), в което авторите поместват екзегетическите трудове на някои от Св. Отци на Църквата, както и превод от църковнославянски на руски на Богослужебните текстове на родословието според Матей.

При обследването на съвременните автори се изреждат представители на българското богословие и някои руски изследователи (бих отбелязала, че издаденото през 1903 г. съчинение на М. Муретов съвсем не е от съвременните). Следват обширни

изкуствоведски наблюдения, които отделят родната библеистика от чуждия опит в изследването на библейския текст (с. 15-19) и отдалечават дисертацията от научния стил.

Проф. Иван Панчовски се споменава без да се посочва негово съчинение. Полезно би било да се ползват и достиженията на българската библеистика с повече анализ, като при цитирането на труда на проф. Боян Пиперов „Тълкуване на книга Битие“ може да се обърне внимание не само на нравствените изводи, които той прави по повод различието между хората в генеалогииите, а да се отразят общите принципи на родословните таблици, които изследователят очертава (с. 69).

Сред целите на предложената дисертация е „да проучи и поясни приемането, влиянието и приложението на родословието на Господ Иисус Христос в дейността на Църквата“ (стр. 5). Задачите определят изложението на дисертацията, която е добре структурирана в четири логически свързани глави, които Василев развива не навсякъде балансирано.

Първа глава (стр. 26-58) „*Библейските родословия и тяхната цел*“ е посветена на жанра родословие. В Параграф 1.1. „*историческата значимост на родословията*“ е представен е обзор на развитието на родословните таблици от дълбока древност, като се започва от Древна Месопотамия, преминава се през Старозаветните родословия в книга Битие, Паралипоменон и др. и се стига до текста на св. евангелист Матей. Авторът на дисертацията поднася нужния обем сведения и информация, необходими на читателя за разбирането на евангелския текст за Христовото родословие.

В Параграф 1.2. „*видове и функционалност*“ авторът разграничава родословията по структурност на линейни и сегментирани, възходящи и низходящи (с. 34) и представя как съответния жанр присъства в Стария Завет и как родословният списък в евангелието според Матей съдържа важни по смисъл богословски послания. Според дисертантът всички старозаветни родословия „намират завършек в Евангелието според Матей“ (стр. 41-42)

Обследването на застъпените въпроси в тази несиметрично дълга, в сравнение с другите глави част дисертантът извършва прецизно и критично при привеждането на различни частни изследователски мнения.

Във **втора глава** (стр. 59-122) „Исагогически бележки върху Евангелието според Матей“ се прави очерк на различни хипотези, като се застъпва общоцърковната позиция за приоритета на това евангелие. В главата са разгледани въпросите за авторството на евангелието, древни свидетелства, произход, време, език, адресати, цел и повод за написване на повествованието. Поставят се някои тълкувателни проблеми, които изникват, следствие на възможностите за контекстуализиране родословието на

Господ Иисус Христос. Поместени са някои излишни теми и разсъждения, които нямат пряко отношение към изследването на докторанта, особено в параграф 2.3., който в по-голямата си част е ненужен. Излишно е изясняването на понятия като „екзегетичен коментар“ (с. 11), „катена“ (с. 112) и „омилия“ (с. 113). Добре би било да се направи по-убедителна връзка между езика на написване на евангелието и поместването на родословието на Иисус Христос в текста, с оглед вероятни разминавания при изписването на някои имена (с. 159).

В **трета глава** (стр. 123-192) на дисертационния труд подробно е представен изследователският опит в тълкуване на родословието на Иисус Христос (Мат. 1:1-17). В тази библиестична част на работата авторът се позовава на оригиналния гръцки текст, като стихово проследява споменатите в генеалогичния списък имена и изяснява причините за тяхното включване от страна на евангелиста, както и пропускането на имена, какъвто е случаят с тримата царе Охозия, Йоаса и Амасия (с. 162). За съжаление, в тази, без съмнение приносна глава, липсват подглави. Към тълкуването на стиховете има доста разказвателни моменти от библейските истории за споменатите в родословието личности, които са излишни (вж. с. 135 сл.).

Не е излишно да отбележа, че Свещеното Писание не споменава за разрушаването на Самария от асирийския владетел Салманасар V, което твърди авторът на дисертацията (с. 166).

В края на Трета глава е поместена *таблица 1 – „Деление на родовете на 3 по 14 в Евангелието според Матей“* (стр. 192). Добре е да се обмисли дали таблицата не трябва да бъде в приложение в края на дисертационния труд.

В **четвърта глава** се проследява рецепцията и влиянието на текста в църковното предание (стр. 193-282). Развит е въпросът за достоверността на родословния списък (Параграф 4.1.) в края на който е приложена *Таблица 2 „Родословието на Христос в двете евангелия“* (с. 213-215). Същата стои като преход към следващата подглава, която е посветена на въпроса за отношението на родословието от евангелието на св. Матей с родословието в евангелието на св. Лука, където дисертантът извършва опит за съгласуване на двата списъка (Параграф 4.2) (с. 215-227).

В тази част от съчинението са поставени още три таблици (стр. 228-233). *Таблица 3* показва различията на новозаветните родословия след Соломон и Натан; *Таблица 4* онагледява „*Съгласуваността на двата родословни списъка при Салатил и Зоровавел и тяхното повторно разминаване до Йосиф*“; *Таблица 5* съдържа „*Новозаветните родословия на Господ Иисус Христос*“. Добре е да се обмисли дали тези таблици не трябва да бъдат в приложение в края на дисертационния труд.

В раздел 4.3 се отделя се внимание на „Наличието на четири жени в Матеевото родословие“. Подглави са отделени и за „Раждането на Иисус Христос от Дева“ (с. 243- 251) и присъствието на родословието в иконографията и богослужението (Параграф 4.5. и 4.6.). Тук в структурно отношение се забелязват някои проблеми, но без съмнение, наред с предходната Трета глава, и тази има приносен характер.

В **Заключението** (стр. 283–297) са изброени основните изводи въз основа на проведените анализи, които дават отговор на поставените в Увода въпроси. Василев подчертава, че родословието на Иисус Христос на св. Матей има и апологетична функция, тъй като описването на човешкия произход на Спасителя е било важно за опровергаване на неправилните разбирания за Месия в юдейските среди.

Според дисертанта, има „провиденциална връзка“ между жанра, в който се употребява разгледаната в първа глава дума *לְיָהוּ*, и родословието в евангелието на Матей. „По своята важност и съществена функционалност старозаветните родословия, според Ангел Василев, могат метафорично да бъдат наречени артерии на Св. Писание“ (с. 284).

Изводите напълно отговарят на **направените обобщения към** отделните глави от изложението. Заложени са и насоки за бъдещи изследвания.

Използваната литература (стр. 298-306) е цитирана коректно в съчинението и обхващаща 126 заглавия на кирилица и латиница. Същата е задоволителна в изворово, информационно и интерпретативно отношение. Добре е изворите и справочната литература да бъдат обособени в отделни раздели. Съчиненията на Светите отци в по-голямата си част липсват. Йосиф Флавий е цитиран по Нов библейски речник (пос. 316) или въобще не се дава бележка при негово цитиране (с. 142). Някои от изданията са без съставител, година и място на издаване.

Би могло да се препоръча използването на по-нова литература, която несъмнено е достъпна и в Библейската библиотека на Богословския факултет, както и да се избягва употребата на третични издания (срв. Методи Григоров, *Минейник на български език*), цитиране на интернет сайтове (срв. *Двери на православието* (пос. 25)) или дори радиопредавания (Кокудев, С. *Беседа за Рождество Христово*. Радио Епархийски глас. С. 19.12.2022г. (с. 282)).

Предложената дисертация има положителни моменти и е резултат на старателен подход към поставените цели. Добросъвестно, показвайки добри лингвистични умения, дисертантът се спира на вариантите в различните реконструкции на библейския текст, анализира отделни понятия и идейни равнища на Свещ. Писание. Трудът свежда до читателите утвърдени постановки и постижения в областта на библейските

изследвания. В предложените многобройни изяснения, мнения и хипотези на различни учени, личният избор на дисертанта би могъл да се застъпи в по-голяма степен.

Ангел Василев е усвоил и разкрива добри изследователски и аналитични умения. Езикът и стилът на изследването са ясни. В техническо отношение текстът е четивен.

4. Бележки и препоръки

Отчитайки достойнствата на предложения труд и несъмнените усилия на дисертанта по неговото съставяне, бих искала да направя някои критични забележки към текста като цяло:

1. Не е уместна практика да се използват сходни разработки от магистърска теза в последващ докторат. Още в предговора си Ангел Василев споделя: „от голямо значение бяха наставленията в тази насока на научния ми ръководител...., както и високата оценка, която получих при защитата на магистърската ми теза, свързана със сходна проблематика“ (стр. 3)
2. В текста се наблюдава смяна на времената от сегашно историческо време в бъдеще време (стр. 5, 59) или минало свършено време (с. 26, 96, 101)
3. Следва да се избегне повторното пълно библиографско цитиране след първо позоваване на съчинението (срв. пос. 32, 77, 95, 122, 330 и др.)
4. На много места се споменава за мнение на някои изследователи или на група изследователи, без да се посочват имена и издания. Често под черта се дава само Ibid. (пос. 70, 286 сл.)
5. Първите две глави на съчинението следва да започват на отделна страница.
6. Необходими са някои терминологични уточнения като напр.: „израилско“, вместо „еврейско общество“ (с. 29); „коляно“, „колена“, вм. „племе“, „племена“ (с. 29, 37, 51 сл.), срв. „племето на иудеите“ (с. 32); „номадски“, вместо „скитнически живот“ (с. 131); „израилската“ вместо „израелската генеалогична традиция“ (с. 26), „иудейският“, вместо „еврейският“ автор Йосиф Флавий“ (с. 142) и др.
Трябва да се обърне внимание на някои неуместни изрази и думи: „велико еврейско царство“ (с. 80); „славно национално иудейско царство“ (с. 131); „Яхве е перфектен“ (с. 165); „църковният истаблишмънт“ (с. 103). Не е уместна и употребата на думата „индивиди“ (с. 35).
7. Наблюдава се непоследователно изписване на гръцки и еврейски термини, напр. „логион“ (с. 66), λόγια (с. 67); 'eleh toledot – לְהֵלֵךְ (с. 123) и др.
8. Не става ясно по кое издание на Библията са съкращенията на библейските книги. Следва да се даде списък за други съкращения, които са посочени на места (с. 40).
9. При отпечатването на дисертационния труд препоръчвам да се отстранят някои правописни и пунктуационни грешки и технически неточности. Името на св.

евангелист Иоан следва да се изписва с И, а не с Й (с. 139), Непоследователност има и в изписването на имената: напр. Иафет (с. 41), Яфет (с. 43, 48); Имената на чуждестранните учени – някои са в оригинал, други на български.

10. Населеното място на заглавната страница е това на Университета, а не на местоживеенето на автора.

5. Приноси

Приемам и адмиравам част от посочените от докторанта приноси.

Би могло да се добави достойнството на труда, който успешно прилага типологично отношение към проблематиката изследване върху историята на въздействие (*Wirkungsgeschichte*).

Значителен принос са подглави 4.3 и 4.4 на дисертацията тъй като показват темата в интердисциплинарен контекст.

Трудът има неоспоримо практико-приложно значение: може да се разглежда както като строго научен труд, така и като обучителен ресурс и за ползване от по-широк кръг читатели.

Материалите, представени за процедурата, отговарят на изискванията на ЗРАС и правилника към него. Авторефератът отразява коректно най-важните моменти от научното изследване и неговите резултати.

Дисертантът има 8 научни статии по темата на дисертационния труд и изпълнява минималните национални изисквания.

6. Заключение

Всичко положително, казано до тук, ми дава основание да дам положителна оценка на дисертационния труд. Ще гласувам с „Да“ за присъждането на образователната и научна степен „Доктор“ по теология на Ангел Валентинов Василев по професионално направление 2.4. Религия и теология. Научна специалност „Теология“ - Свещено Писание на Новия Завет

Нямам съвместни публикации, проекти или друг вид конфликт на интереси с автора.

Рецензент: доц. д-р Екатерина Дамянова